

Dar nebaigti Zapsės upės 5-osios akmens amžiaus gyvenvietės ir geležies amžiaus kapinyno tyrinėjimai. Archeologiniu požiūriu šis objektas labai vertingas ir svarbus, nes apima įvairių laikotarpių ir skirtingų rūšių paminklus.

2.3.6. Dusios ežero apylinkės

Pietinėje Šešupės baseino periferijoje, Dusios ežero apylinkėse, koncentruojasi gausi archeologinių paminklų ir pavienių dirbinių radimviečių grupė. Prieš dvidešimt metų apie akmens bei žalvario amžių šiose vietose nedaug tebuvo žinoma – archeologinėje literatūroje rasime tik užuominą apie titnagines skeltes, iš ežero pakrančių patekusias į Vytauto Didžiojo karo muziejų Kaune (Rimantienė, 1974). Išsamesni duomenys yra susiję su archeologo S.Patkausko veikla. 1979 bei 1980 metais žvalgdamas Šešupės baseino archeologijos paminklus, pietiniame ežero krante jis aptiko trijų akmens amžiaus stovyklų pėdsakus. Kultūrinis sluoksnis šiose radimvietėse neišliko, surinkta tik patinuotų titnaginių radinių: nuoskalų, skelčių, skaldytinių, strėlių antgalių, žeberklų ašmenėlių ir kitokių dirbinių. Radiniai, pasak S.Patkausko, priklauso vėlyvojo paleolito ir mezolito laikotarpiams (Patkauskas, 1987).

Sistemiškai Dusios ežero apylinkes pradėta žvalgyti 1987 m. (Juodagalvis, 1988). Dabar Dusios ežero apylinkėse yra žinoma daugiau kaip dvidešimt akmens ir žalvario amžiaus radimviečių, neskaičiuojant tų, kuriose aptikta tik pavienių titnaginių radinių (2.50 pav.). Sukaupta gausi ir įvairi titnaginių dirbinių kolekcija yra saugoma Lietuvos Nacionaliniame muziejuje. Deja, daugelis akmens amžiaus stovyklų ir gyvenviečių, ypač pietiniame ir rytiniame krante, buvo įsikūrusios ant aukštų smėlingų terasų, kuriose nesuklostė palankios kultūrinių sluoksnių išlikimo sąlygos. 1989 m. buvo nustatytas perspektyviausias archeologinių tyrinėjimų objektas – Dusios ežero 8-oji gyvenvietė šiaurės vakarinėje ežero pakrantėje (2.50 pav.; 8). Archeologiniai kasinėjimai buvo pradėti 1990 ir baigti 1995 metais. Paminklų tyrinėjo Lietuvos Nacionalinio muziejaus archeologinės ekspedicijos.

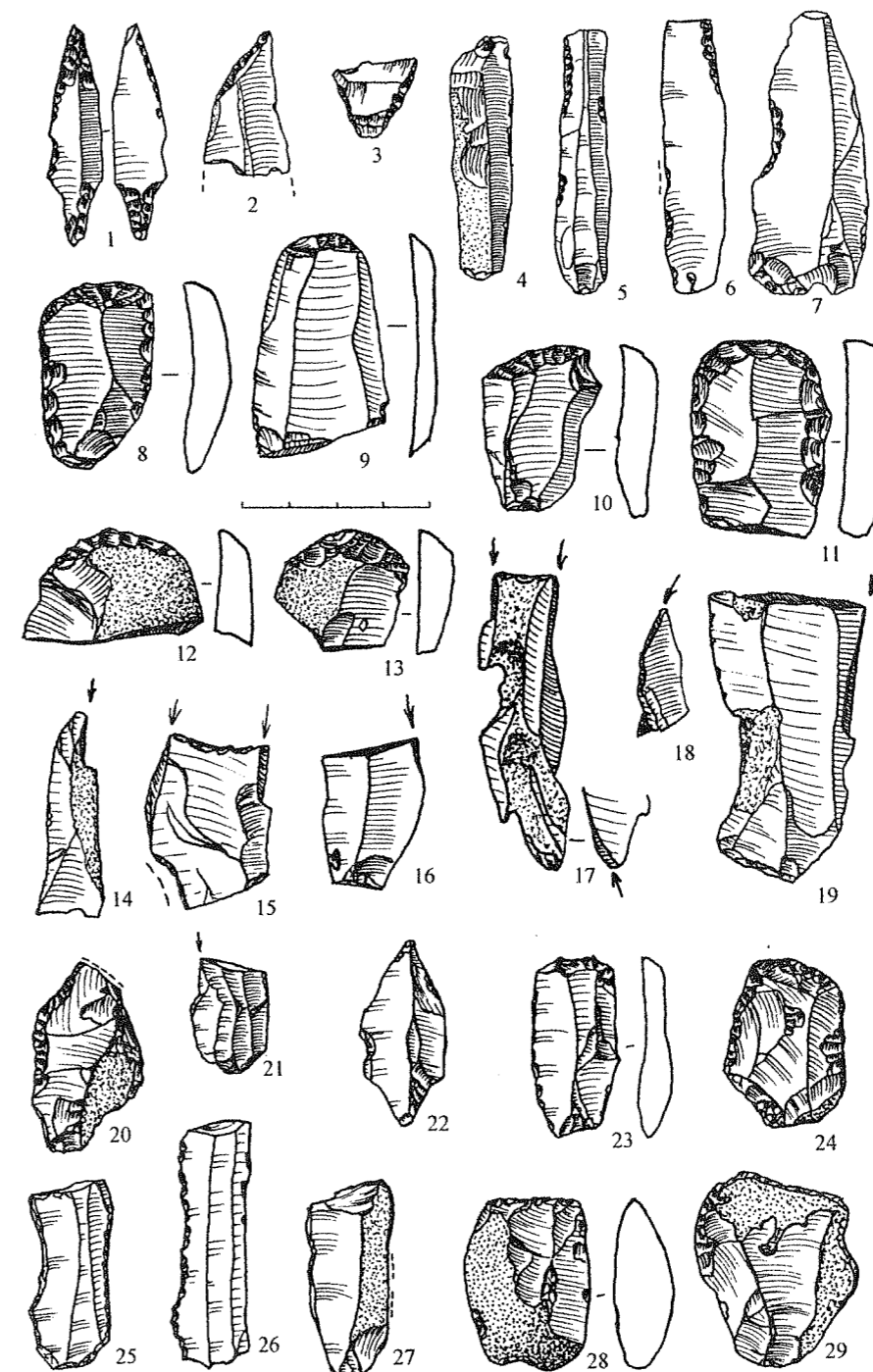

2.50 pav. Dusios ežero gyvenviečių ir radimviečių situacija: 1 – paleolitas ir mezolitas, 2 – neolitas ir žalvario amžius

Fig. 2.50. Situation of the sites: 1 – Palaeolithic and Mesolithic sites, 2 – Neolithic and Bronze Age sites

Iš viso per 6 tyrinėjimų sezonus ir žvalgymų metu ištirta 501 m², aptiktas kultūrinis sluoksnis, surasta pastatų pėdsakų, keramikos, titnaginių, raginių, kaulinių ir akmeninių dirbinių (2.51 pav.). Radiniai saugomi Lietuvos Nacionaliniame muziejuje, inv.Nr.EM 2355:1-2150. Kasinėjimuose lankėsi geologai M.Kabailienė, M.Stančikaitė, geografas A.Tamošaitis, padėję geriau suvokti geologinius ir ekologinius procesus, vykusius Dusios ežero apylinkėse. Žiedadulkes tyrė D.Šaitytė, gyvulių kaulus – L.Daunora. Dusios 8-osios senovės gyvenvietės tyrinėjimų medžiaga paskelbta archeologinėje literatūroje (Juodagalvis, 1999).

Dusia – didžiausias Užnemunės ežeras, trečias pagal plotą Lietuvoje. 1968 m. matavimų duomenimis, jo plotas – 2334,15 ha, perimetras – 21,8 km, kranto linija mažai vingiuota, didžiausias gylis – 31,7 m, vidutinis – 14,7 m. Dugno reljefas nelygus – gausu povandeninių kalvų ir daubų, išmėtytų po visą ežerą. Dugną dengia įvairios ežerinės nuosėdos; labiausiai išplitęs karbonatinis molis su 50–60 % mineralinių medžiagų priemaiša. Dusia – pratakinis ežeras, ištęsęs iš šiaurės į pietus. Į pietinę ežero dalį įteka Sutrė, į pietvakarinę – Šventupė, į šiaurės vakarinę – Pryga. Iš šiaurinės ežero dalies išteka Spernia, čia vadinama Koja, srūvanti į Simno ežerą (Garunkštis, Stanaitis, 1969; Jablonskis, Gaigalis, Simniškaitė, 1975).

2.51 pav. Titnaginiai radiniai iš Dusios ežero apylinkių: 1–19 – Dusia-10 (Rinkotas), 20, 21, 23–29 – Dusia-6, 22 – Dusia-2

Fig. 2.51. Flint artifacts from environs of Lake Dusia: 1–19 – Dusia-10 (Rinkotas), 20, 21, 23–29 – Dusia-6, 22 – Dusia-2

Pagal kilmę Dusios ežeras priskiriamas termokarstinių ledo luistų guolinių ežerų grupei (Bieliukas, 1958). Ežero krantai, išskyrus vakarinius, palyginti neaukšti, lėkšti, su terasomis (2.6 ir 2.7 pav.). Išsiskiria keturios terasos: pirmoji 0,5 m aukščio ($H_{abs.} 106,9$), antroji 2,1 m aukščio ($H_{abs.} 109,0$), trečioji 6,9 m aukščio ($H_{abs.} 113,8$) ir ketvirtoji 12,1 m aukščio ($H_{abs.} 119,0$ m) (Garunkštis, Stanaitis, 1978). Geologų nuomone, dabartiniai ežero krantai formavosi prieš 6000–8000 m. Tą iš esmės patvirtina ir archeologiniai duomenys: pirmojoje terasoje aptikta tik neolito–žalvario amžių ir vėlesnių laikotarpių pavienių radinių bei paminklų, tarp jų ir Dusios 8-oji gyvenvietė. Daugiausiai mezolitinių ir paleolitinių titnaginių radinių aptikta trečiojoje ir ketvirtojoje terasose. Pati žemiausia vieta, kurioje neabejotinai aptikta mezolitinės stovyklavietės pėdsakų, yra šiaurės rytinėje Dusios pakrantėje, $H_{abs.} 111,0$ m aukštyje, t.y. antrojoje terasoje (2.50 pav.).

1995 m. kasinėjimų metu pirmą kartą Lietuvos akmens amžiaus tyrinėjimų praktikoje buvo taikomas kultūrinio sluoksnio plovimo metodas (2.52 pav.). Dusios senovės gyvenvietėje šis metodas buvo ypač efektyvus (Juodagalvis, 1998).

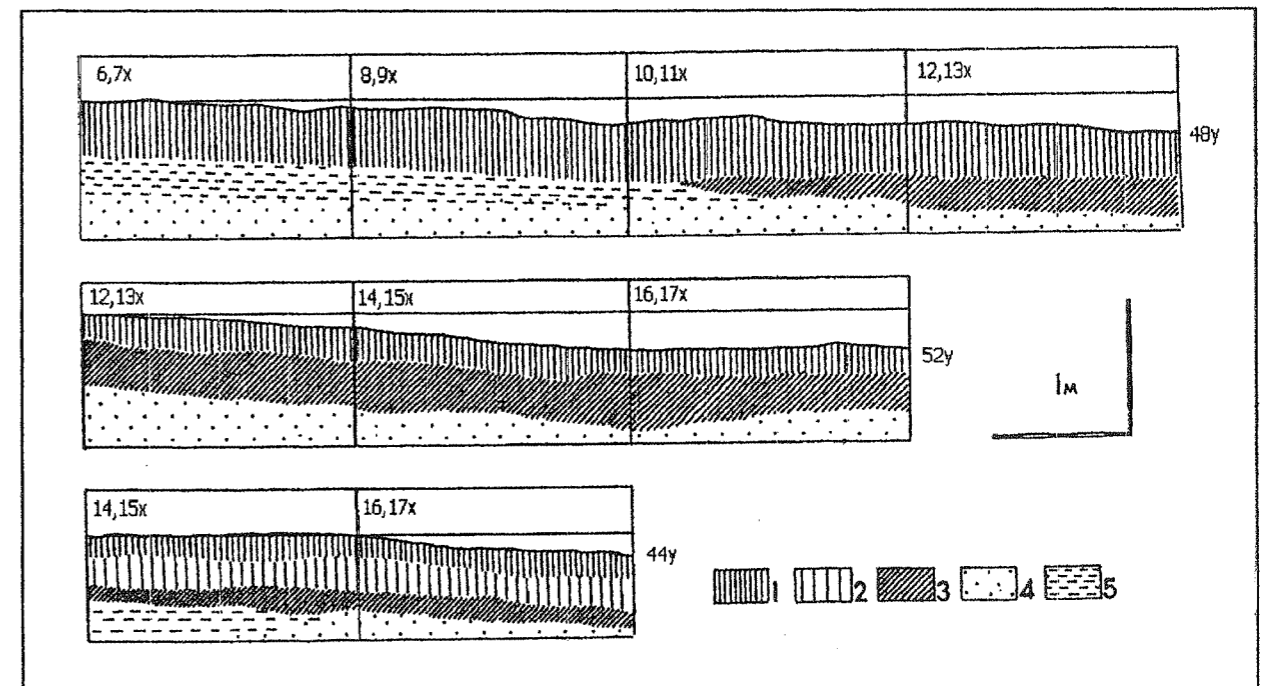

2.52 pav. Bendri tyrinėjimų vaizdai: 1 – archeologiniai kasinėjimai, 2 – kultūrinio sluoksnio plovimas

Fig. 2.52. General views of investigations: 1 – archaeological excavation, 2 – waterscreening of habitation layers

Dusios ežero 8-oji gyvenvietė (Lazdijų r., Teizų apyl.) buvo įsikūrusi šiaurės vakarinėje Dusios ežero pakrantėje, pirmojoje terasoje, nedidelės kalvelės ($H_{abs.} 108,6$) šlaite ir papėdėje, 70–80 m nuo ežero kranto. Paminklo stratigrafija įvairiose tyrineto ploto dalyse yra nevienoda. Kultūrinį sluoksnį sudarė iki 40 cm storio tamsiai pilkas, beveik juodas smulkiagrūdis smėlis su medžio angliukais, slūgsojęs ant balto smulkiagrūdžio smėlio, žvirgždo ir balkšvo, gelsvo bei melsvo priemolio. Vakarų link jis palaipsniui plonėjo ir prie vakarinės perkastos sienelės visai pranyko. Sprendžiant iš radinių, surinktų po velėna, kultūrinis sluoksnis tęsiasi kiek toliau į vakarų pusę, bet buvo sunaikintas arimo. Geriausiai kultūrinis sluoksnis išliko rytinėje ir šiaurinėje perkastos dalyje, nes jį dengė juodos durpingos žemės ir molio sluoksniai (2.53 pav.). Be to, čia niekad nebuvo ariama. Į rytų pusę tamsiai pilko smėlio sluoksnis tęsiasi toliau, tačiau radinių jame palaipsniui mažėjo.

2.53 pav. Šiaurinės tyrineto ploto dalies stratigrafija: 1 – velėna ir juoda durpinga žemė, 2 – juoda durpinga žemė su molio tarp sluoksniais, 3 – tamsiai pilkas smėlis (kultūrinis sluoksnis), 4 – baltas smulkiagrūdis smėlis, 5 – priemolis

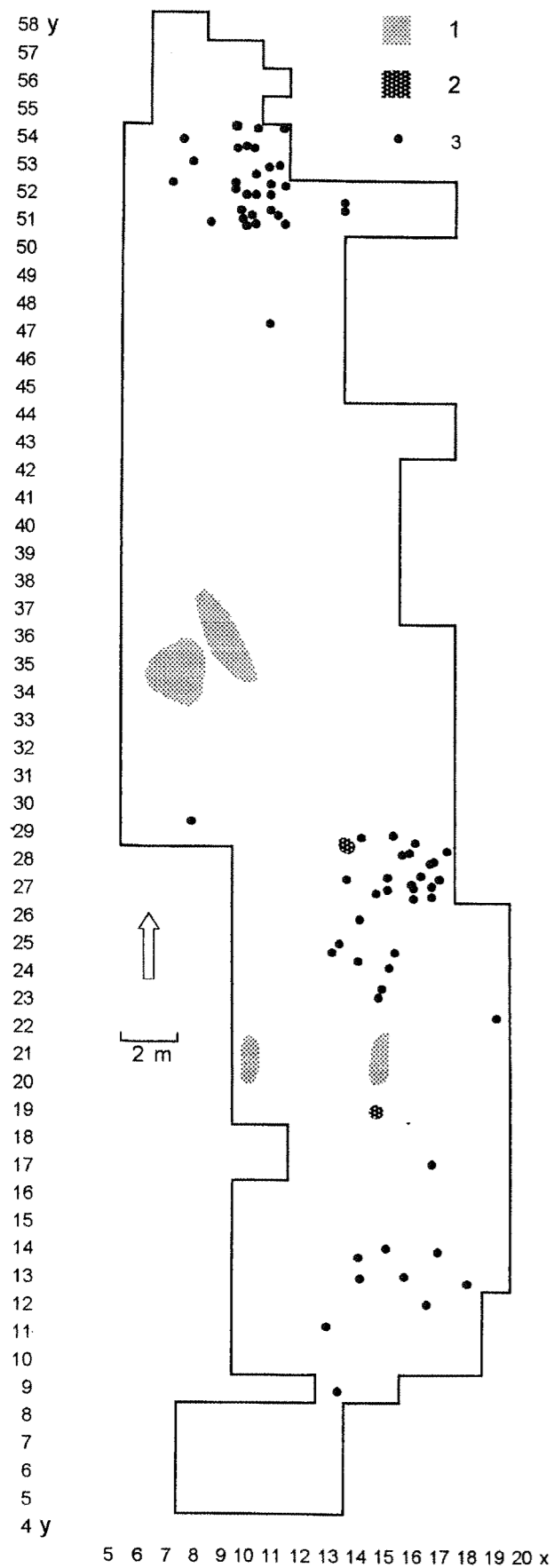
Fig. 2.53. Profiles of the northern part of excavated area: 1 – turf and black peaty earth, 2 – black peaty earth with clay interlayers, 3 – dark gray sand (cultural layer), 4 – white fine sand, 5 – loam

Gyvenvietės kultūriniame sluoksnyje ir po juo aptikta 2 ovalios ir 2 apskritos duobės, 2 židiniai, stulpinės konstrukcijos pastato pėdsakų, stulpaviečių (2.54 pav.).

Pastato žymės buvo rastos rytinėje tyrineto ploto dalyje, arčiau ežero kranto. Stulpavietės buvo juodos, ryškios, aiškiai išsiskiriančios balkšvame ir gelsvame priemolyje (2.55 pav.). Iš išlikusių stulpaviečių galima spręsti, jog statybai buvo naudoti skirtingi kuolai: mažesni – 5–15 ir didesni – 25–35 cm skersmens. Mažesnieji kuolai buvo nusmailinti ir įkalti, o didesnieji – bukais galais ir pastatyti iškastose duobutėse. Stambesnieji stulpai, stovėję pastato kampuose, buvo apdėti akmenimis, pritaikius jų išlinkimus prie stulpo išlinkimo. Kai kur akmenys dėti dviem eilėm vienas ant kito. Tarp stulpaviečių ir šiek tiek už jų buvo aptiktas 23 cm storio raudono molio sluoksnis – plūktos aslos liekanos.

Rekonstruojant pastato formą, galima aptarti du variantus. Trys pastato sienos yra aiškios (2.56 pav.; A–B, B–D ir D–E). Kiek sunkiau rekonstruoti statinio pietvakarinį kampą, nes čia kultūrinis sluoksnis buvo nuartas ir stulpavietės neišliko. Manant, jog stulpaviečių C–G eilė yra stogą laikusių pėdžių pėdsakai, tuomet pastatas turėjo būti keturkampio formos, dvigubomis sienomis, 5,6 m ilgio, 3 m pločio ir 16 m² ploto. Kitu atveju, jungiant stulpavietes seka A–B–CD–E–G, pastatas galėjęs būti netaisyklingo penkiakampio formos, 14 m² ploto.

Pastato viduje neaptikta židinio pėdsakų. Apskrita, vos 2–4 cm storio anglingos žemės dėmė prie pastato šiaurės vakarinės sienos galėjo būti paplauto židinio vieta.

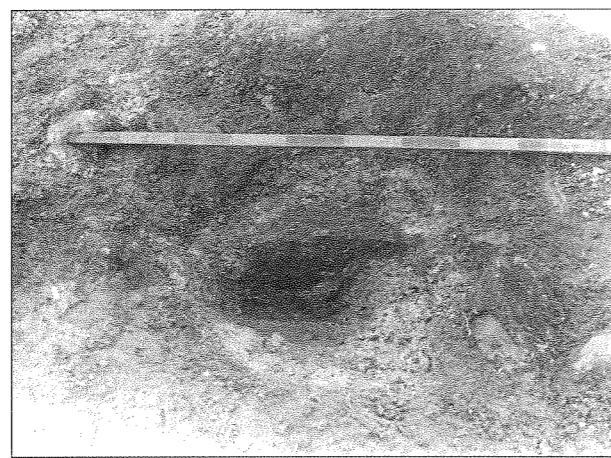

2.54 pav. Tyrineto ploto planas: 1 – duobė, 2 – židinys, 3 – stulpavietė

Fig. 2.54. Plan of excavated area: 1 – pits, 2 – hearth, 3 – post-hole

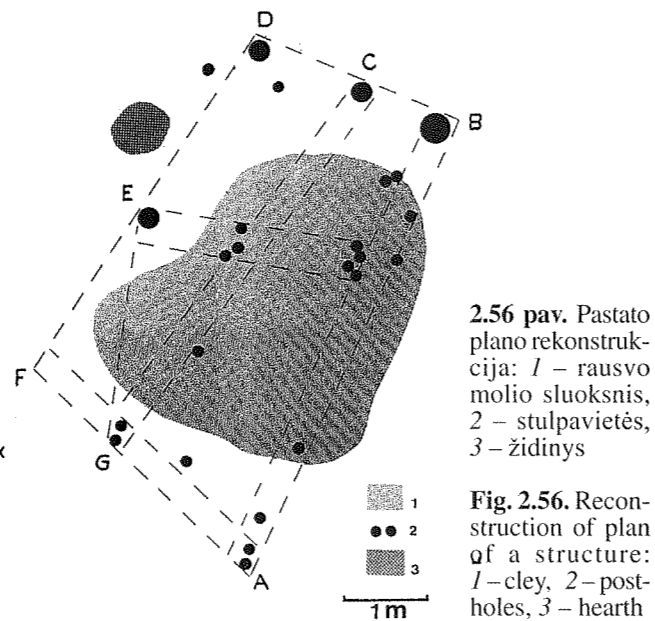
Keturkampio plano pastatų su pėdžių eile stogui paremti aptinkama tiek Narvos (Rimantienė, 1979; Girininkas, 1988), tiek Pamarių kultūros gyvenvietėse (Rimantienė, 1984). Dūsios ežero 8-osios gyvenvietės pastato sienos buvo sureštos iš dvigubų šulų eilių. Ši statybos technika buvo itin būdinga Pamarių kultūros paplitimo bei įtakos zonai (Ehrlich, 1941; Žurek, 1954; Kilian, 1955; Girininkas, 1977; Butrimas, 1982). Kur kas rečiau randama akmenimis apdėtų stulpaviečių ar kuolų – šio statybos elemento pėdsakų aptikta Šarnelės (Girininkas, 1977), Žemaitiškės 1-ojoje ir Žemaitiškės 2-ojoje gyvenvietėse (Girininkas, 1990).

Dūsios 8-osios gyvenvietės židiniai buvo atviri, apskritos ar ovalios formos, pusapskritimio pjūvio duobutėse, vidutiniškai 60–100 cm skersmens, be akmeninių konstrukcijų. Tokia židinių įranga būdinga ir kitoms šio laikotarpio gyvenvietėms Lietuvoje (Rimantienė, 1984).

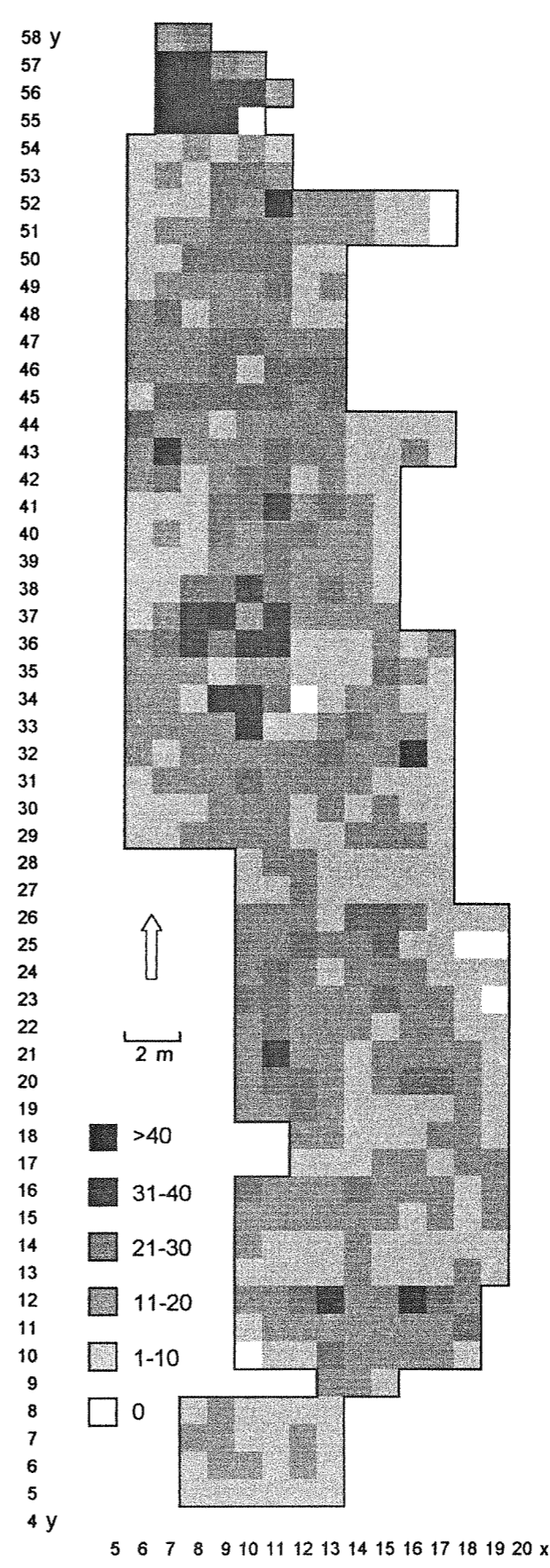
2.55 pav. Stulpavietė

Fig. 2.55. Post-hole

2.56 pav. Pastato plano rekonstrukcija: 1 – rausvo molio sluoksnis, 2 – stulpavietės, 3 – židinys

Fig. 2.56. Reconstruction of plan of a structure: 1 – clay, 2 – post-holes, 3 – hearth

2.57 pav. Titnaginių radinių tankumas tyrinėtame plote

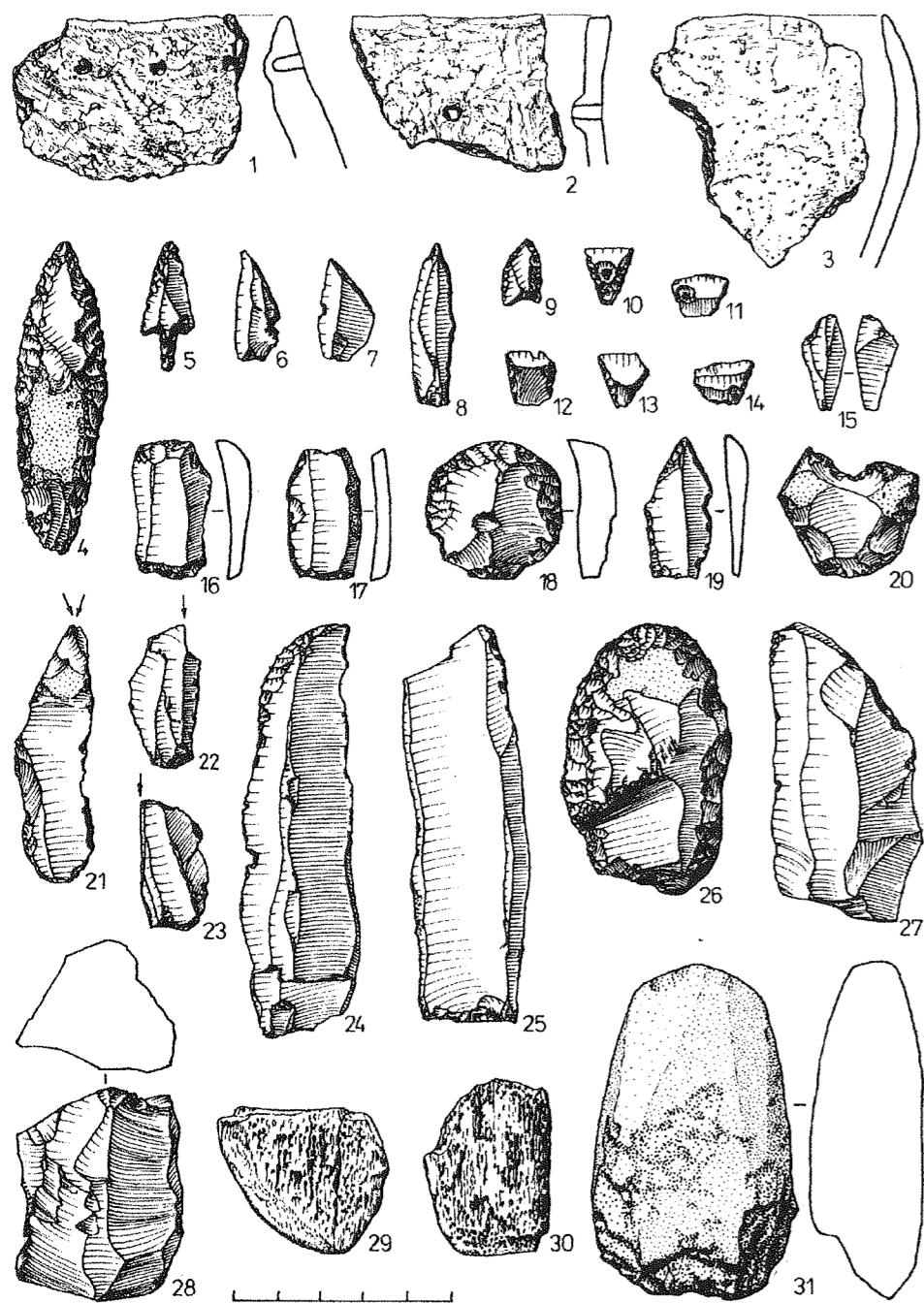
Fig. 2.57. Density of flint artifacts

Titnaginių radinių tankumas nėra didelis (2.57 pav.). Ariamoje dirvoje ir kultūriniame sluoksnyje 1994–1995 m. surinkta 1000 titnaginių radinių: nuoskalų (65,33%), skelčių ir skelčių nuolaužų (8,4%), skaldytinių (2,11%), retušuotų titnagų (24,1%). Skeltėms ir įrankiams gaminti naudotas gelsvo ir žalsvo, rečiau juodo atspalvio geros kokybės titnagas. Kartais nevengota ir prastos kokybės žaliavos. Skeltės netaisyklingos, dažnai su žievės liekanomis. Aptikta kūginių vienagalių ir netaisyklingų skaldytinių, dažniausiai įžambiomis skėlimo aikštelėmis (2.58 pav.; 28). Strėlių antgaliai – lancetiniai, trapeciniai, trikampačiai įgaubtu pagrindu arba su įkote, lapelio formos ir mažai retušuoti (2.58 pav.; 5–14). Gremžtukai labai įvairūs, dažnai dvigaliai, pagaminti iš nuoskalų, skelčių ir skaldytinių fragmentų (2.58 pav.; 16–19). Grandyklės amorfiškos, gamintos iš nuoskalų (2.58 pav.; 20). Rėžtukai – kampiniai, šoniniai ir viduriniai, pagaminti ir iš nuoskalų, ir iš skelčių (2.58 pav.; 21–23). Reprerentacinę titnaginių įrankių grupę sudaro peiliai. Jiems gaminti buvo parenkamos taisyklingesnės gero titnago skeltės, bet pasitaikė keletas pagamintų iš nuoskalų. Peiliai labai įvairūs: tiesiais ir išriestais ašmenimis, tiesiomis, išgaubtomis, įžambiomis ir smailiomis viršūnėmis. Daugelis peilių mažai retušuoti (2.58 pav.; 24–26). Dar aptikta ylių, gražtelių, kaltelių, neaiškios paskirties dirbinių, keletas mikrorėžtukų. Stambiesiems titnago dirbiniams atstovauja įtvėriamieji kirveliai be gludinimo žymių.

Be titnago ir keramikos, dar aptikta: akmeninė gludinimo plokštė, gludinto akmeninio kirvio su skylė kotui fragmentas, akmeninių tinklo pasvarų. Ankstesnių tyrinėjimų metu buvo surastas įtvėriamasis ovalaus pjūvio, iš bazalto pagamintas kirvelis (2.58 pav.; 31). Kirvelio svorio centras eina per vidurį, įtvėriamasis truputį siaurėjanti, ašmenys smarkiai nudėvėti. Dirbinys mažai gludintas ir pagamintas prisitaikant prie natūralios riedulio formos. Kito kirvio išlikęs tik fragmentas, iš kurio galima spręsti, jog įrankis buvęs dviašmenis, bukais galais ir su skylė kotui.

Ovalaus pjūvio įtvėriamieji kirveliai – tarpkultūrinis tipas, galėjęs savarankiškai atsirasti įvairiuose kraštuose. Jų yra visuose žinomuose Pamarių kultūros paminkluose (Rimantienė, 1989). Gana dažnai Lietuvoje aptinkami dviašmeniai kirveliai bukais ašmenimis. Jie greičiausiai yra atsiradę iš kiek senesnių aštriaašmeninių (Bagušienė, Rimantienė, 1974).

Rasta akmeninių įrankių be specialaus apdorojimo – natūralių riedulių su aiškiais naudojimo žymėmis: tai apvalūs 5–15 cm skersmens akmeniniai trintuvai, arba girnelių sudėtinės dalys. Dviejuose trintuvuose buvo iškalti įdubimai, kad dirbant įrankiai nesprūstų iš rankų.

2.58 pav. Dusios gyv. radiniai

Fig. 2.58. Artifacts from Dusia settlement

Dusios gyvenvietėje buvo surastas dailus plokščias, ovalios formos, 7,3 x 2,5 cm dydžio gludinimo įnagis ar galastuvėlis iki blizgesio nugludinta plokštuma (2.59 pav., 1) ir stačiakampio formos, 7 x 3 cm dydžio iš pilko smiltainio pagamintas galastuvus su grioveliais šonuose (2.59 pav., 2). Lietuvoje apskritų trintuvų aptikta Kretuono apyežerio vidurinio ir vėlyvojo neolito gyvenvietėse (Girininkas, 1990), Daktariškės 1-ojoje gyvenvietėje (Butrimas, 1982) ir ypač daug Nidoje bei kituose Pamarių kultūros paminkluose (Rimantienė, 1989). Į Dusios plokščiąjį galastuvą labai panašus dirbinys buvo rastas Kuršių Neringoje (Engel, 1935). Pailgų stačiakampio formos ir keturkampio pjūvio galastuvų neaptikta neolito gyvenvietėse, jų pasitaiko ankstyvuosiuose piliakalniuose (Volkaitė-Kulikauskienė, 1986; Grigalavičienė, 1986).

Gyvenvietėje išliko ir osteologinės medžiagos: trumpas skobtelis išriestais ir iš abiejų pusių gludintais ašmenimis, pagamintas iš perskelto elnio rago (2.58 pav., 29), elnio rago atšaka nupjautu smailiuoju galu ir keletas perskeltų vamzdinių kaulų fragmentų smailai arba 45° kampu nudrožtomis viršūnėmis. Aptiktas neaiškios paskirties gludinto dirbinėlio fragmentas (2.58 pav., 30). Tarp Dusios 8-ojoje gyvenvietėje surastų kaulų yra ir daugiau atsitiktinių formų radinių aštriais galais. Ar tai buvo įrankiai, turėtų paaiškėti trasologiskai juos ištyrus.

Dusios skobteliai analogiškų dirbinių aptikta Kretuono 1B gyvenvietėje (Girininkas, 1990) ir Rytų Lietuvos piliakalniuose (Grigalavičienė, 1986; Volkaitė-Kulikauskienė, 1986), tik jie padaryti iš perskeltų vamzdinių kaulų ir šiek tiek ilgesni. Dirbiniai 45° nusklembtomis viršūnėmis ypač būdingi Kundos ir Narvos kultūroms (Rimantienė, 1984; Girininkas, 1990), tačiau pavienių egzempliorių pasitaiko ir kitur (Lofstrand, 1974). Kitų Dusios gyvenvietėje aptiktų kaulinių radinių kultūrinė ir chronologinė interpretacija vargu ar įmanoma: tokių atsitiktinės formos dirbinių galima rasti įvairių kultūrų ir laikotarpių paminkluose.

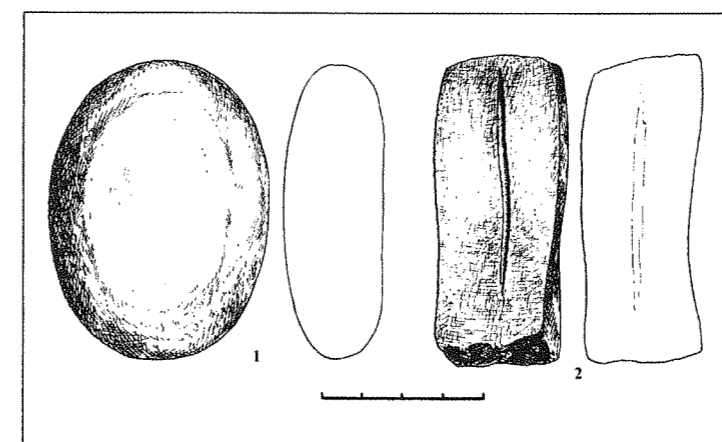
Pagrindinė Dusios 8-osios gyvenvietės puodų forma – plonasiene S pavidalo puodynėlė mažai profiliuotu kakleliu, tarp petelių ir briaunos puošta giliomis, 0,5 cm skersmens duobutėmis, gumburėliais, išmuštais vidinėje puodo sienelėje (2.58 pav., 2). Kai kuriose šukėse duobutės pradurtos kiaurai. Aptikta puodelių C formos kakleliais (2.58 pav., 3) ir vieno dailaus briauninio puodo brūkšniuotu paviršiumi fragmentų. Kelios S formos pakraštėlių šukės buvo be jokių puošybos elementų. Visi rastų puodų dugneliai yra plokšti. Šukių paviršius lygus, smulkiai kruopėtas, bet dažniausiai ryškiai brūkšniuotas. Molyje – įvairių rūšių

smulkios mineralinės priemaišos. Puodų sienelių storis siekia 0,8–1 cm.

Taigi Dusios 8-osios gyvenvietės keramika turi pagrindinius brūkšniuotosios keramikos bruožus: silpnai profiliuotą puodo kaklelį, duobutes kaklelio linkyje, briauną petelių srityje, brūkšniuotą paviršių ir mineralines priemaišas molyje (Grigalavičienė, 1989).

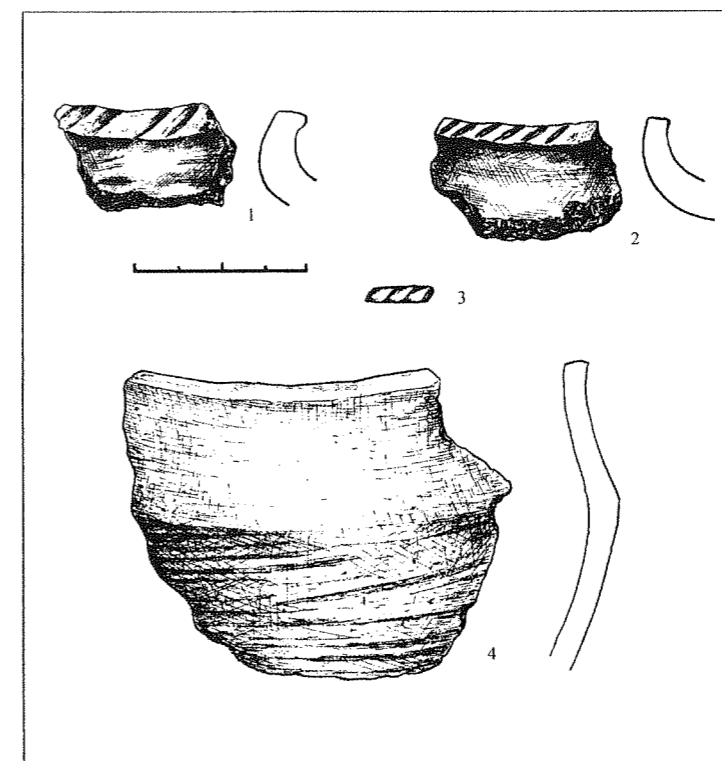
Be aprašytos keramikos fragmentų, buvo aptikta šukių, nepritampančių prie titnaginių dirbinių komplekso. Dalis vėlyvosios keramikos yra būdinga II tūkstantmečio pradžiai (2.60 pav., 4) ir XIII–XIV amžiams (2.60 pav., 1, 2). Centrinėje tyrineto ploto dalyje buvo rastas vienintelis metalinis dirbinys – žalvarinė įvija (2.60 pav., 3).

Kultūrinis sluoksnis buvo ypač pralaidus vandeniui. Sausas tamsiai pilko smėlio sluoksnis buvo elastingas, lipnus, o apsemtas vandens tapdavo panašus į skystą dumblą. Archeologiniu požiūriu ši savybė ypač nepalanki, nes rytinėje ir šiaurinėje tyrineto ploto dalyje kultūrinis sluoksnis slūgsojo Dusios ežero vidutinio vandens lygio aukštyje. Susidarė sąlygos viršutinių sluoksnių anglingoms dalelėms kartu su vandeniu prasiskverbti iki pat kultūrinio sluoksnio apačios, todėl radiokarboninės kultūrinio sluoksnio datos atspindi vėlesnius laikus – (T-10918) 600±40 b.p./cal 1295-1400 AD ir (T-118225A) 2020±90 b.p./cal 120 BC – 85 AD ir yra nesuderinamos su ankstyvaisiais radiniais.

2.59 pav. Akmens dirbiniai

Fig. 2.59. Stone artifacts

2.60 pav. Vėlyvoji keramika ir žalvarinė įvija

Fig. 2.60. Late ceramics and bronze spiral

Brūkšniuotosios keramikos kultūrai būdingos puodų formos, keramikos apdaila, akmeninių ir titnaginių dirbinių tipai bei jų gamybos technika, be to, dar ir žalvarinė įvija, – visi šie požymiai leidžia archeologinį paminklą priskirti žalvario amžiui. Dusios gyvenvietės rytinio pakraščio žemutinis kultūrinis sluoksnio horizontas buvo ežero vandens lygyje ir drėgnesnių sezonų metu būdavo apsemtas vandens. Prie Spernios ištakų pastačius vandens reguliavimo įrenginius, ežero vidutinis vandens lygis pakilo, tačiau tik 40 cm. Tad Dusios gyvenvietė buvo palyginti žemai ir vargu ar galėjo gyvuoti šalto ir drėgno klimato metu. Rytų Europos miškų zonoje subborealo periodas skirstomas į tris fazes, iš kurių vidurinė (2100–1200 m. pr. Kr.) pasižymėjo šilčiausiu klimatu. Šiam laikotarpiui ir skirtina Dusios gyvenvietė. Lietuvoje subborealyje dažnai svyravo ežerų vandens lygis (Butrimas, 1982; Girininkas, 1990), tačiau ne visur tuo pačiu metu. Daugelyje ežerų patvanka pastebėta apie XVIII a. pr.Kr. (Rimantienė, 1984). Dusios gyvenvietės kultūrinį sluoksnį rytinėje dalyje dengė durpingos žemės sluoksnis, kurį galima susieti su ežero patvanka, vykusia jau vėlyvojo subborealo atšalimo ir drėgnėjimo laikotarpiu. Negalime Dusios gyvenvietės priskirti naujam žalvario amžiui, nes žalvariniai dirbiniai gyvenvietės egzistavimo metu dar nebuvo gaminami, o tarp titnaginių dirbinių galima rasti daugiausia neolite vartotus tipus ir variantus.

Lyginant Dusios gyvenvietės titnago inventorių su kitų Pietų Lietuvos ir Užnemunės neolito gyvenviečių radiniais, pastebima ir skirtumų, ir bendrumų. Dusios gyvenvietėje jau nebėra įtveriamųjų ašmenėlių, ne tokios taisyklingos skeltės, nebenaudota skelčių nuspaudimo technika, dirbinių formos nestandartiškos, gausu neaiškios paskirties dirbinių, daugiau riestų peilių. Dusios gyvenvietės titnago dirbiniai yra stambesni, o jų tipai artimesni Mergežerio 13-osios ir Lynupio (Rimantienė, 1985a; 1985b) gyvenviečių radiniams. Kartu pastebimos ir senosios tradicijos: Dusios 8-ojoje gyvenvietėje neaptikta titnago gludinimo pėdsakų – visi kirveliai apskaldytu paviršiumi, išliko mikrorėžtukinė skelčių dalijimo technika, įvairių tipų rėžtukai, o lancetai ir trapecijos sudaro didžiąją strėlių antgalių dalį. Geometrinių mikrolitų ir mikrorėžtukinės technikos naudojimas vėlyvajame neolite ir žalvario amžiuje yra gana opi problema. Ypač aštriai ji iškyla diskutuojant su archeologais iš tų kraštų, kuriuose neaptinkama mikrolitų neolitinėse gyvenvietėse. Paprastai mikrolitai neolitinuose radinių kompleksuose traktuojami kaip mechaninės priemaišos arba geriausiu atveju klausimas lieka neišspręstas. Dusios gyvenvietės atveju geologiniai tyrimai eliminuoja mezolitinį ar ankstyvojo neolito priemaišų galimybę – smulkiagrūdis smėlis ir žvirgždas, ant kurio slūgsojo kultūrinis sluoksnis, formavosi antroje pusėje Dusios ežero transgresijos metu ir patvirtina to meto ežero atabrada.

Dusios ežero gyvenvietės kasinėjimai baigti. Gyvenvietė egzistavo senajame žalvario amžiuje ir yra datuojama II tūkstantmečio pr.Kr. viduriu. Paminklas priklauso Brūkšniuotosios keramikos kultūrai. Greičiausiai tai pats ankstyviausias šios kultūros paminklas Lietuvoje.

3. ŽMOGAUS MATERIALIOSIOS KULTŪROS RAIDA PIETŲ LIETUVOJE AKMENS AMŽIUJE

3.1. Archeologinių paminklų kartografavimas ir jo ypatybės

Archeologijos paminklų kartografavimas, naujų radimviečių paieškos, senesnėje archeologinėje literatūroje minimų paminklų vietų tikslinimas – pirmasis ir itin svarbus plačių archeologinių tyrinėjimų žingsnis. Ypač tai aktualu dabar, kai keičiasi žemės naudotojai, o kartu ir paminklosaugos tvarka.

Lietuvos akmens amžiaus tyrinėjimų istorijoje galima išskirti keletą etapų. XIX a. viduryje ir antroje pusėje pirmieji senienų tyrinėtojai rinko pavienius archeologinius radinius, skelbė juos literatūroje, mėgino chronologiškai ir etniškai interpretuoti. Antrasis etapas – gyvenviečių paieškos ir kartografavimas prasidėjo XIX a. 8-ajame dešimtmetyje. Lenkų etnografas Zigmuntas Gliogeris – pirmasis Pietų Lietuvos akmens amžiaus paminklų tyrinėtojas. 1871, 1872 ir 1899 m. jis, plaukdamas valtimi Nemunu, tarp Druskininkų ir Jurbarko aptiko kelias dešimtis akmens amžiaus radimviečių, tarp jų Baltašiškės, Dubravų, Gailiūnų, Gerdašių (Lazdijų r.), Norkūnų, Pakuonio (Prienu r.), Rumbonių (Alytaus r.) stovyklavietes kairiajame Nemuno krante (Gloger, 1873; 1888; 1903). Z.Glogeris surinko gausią paleolito, mezolito, neolito ir žalvario amžiaus dirbinių kolekciją, kuri atsidūrė Lenkijoje ir ilgą laiką reprezentavo Lietuvos akmens amžių lenkų archeologinėje literatūroje (Rimantienė, 1984).

XIX a. pabaigoje Lietuvoje pastebimas archeologinės veiklos pagyvėjimas, susijęs su IX Rusijos archeologų draugijos suvažiavimu, įvykusi 1893 m. Vilniuje. Suvažiavimo proga buvo surengta paroda, parašyta daug archeologinių straipsnių ir pirmą kartą pabandyta kartografuoti Lietuvos archeologijos paminklus. F. Pokrovskio parengtuose ir išleistuose tuometinių Vilniaus ir Gardino gubernijų archeologiniuose žemėlapiuose buvo pažymėtos akmens amžiaus stovyklos Alytaus, Prienu ir Lazdijų rajonuose.

Tuo pat metu Lietuvos archeologinių paminklų tyrinėjimų srityje pradėjo dirbti vietiniai tyrinėtojai entuziastai Vandalinas Šukevičius (1852–1919) ir Tadas Daugirdas (1852–1919). V. Šukevičius daugiausia domėjosi Pietų Lietuvos archeologiniais paminklais. Nuo 1883 m. iki mirties jis rinko radinius ir registravo akmens amžiaus paminklus, sudarinėjo žemėlapius ir aprašinėjo stovyklų vietas (Szukiewicz, 1910). T. Daugirdas, nuo 1910 m. ėmėsi tvarkyti Kauno muziejų, rinko akmens amžiaus radinius Nemuno, Neries pakrantėse ir detalai kartografavo radimvietes (Dowgird, 1881–1888).

Vis daugiau kaupėsi archeologinės medžiagos, tad iškilo būtinybė suregistruoti ją vienoje vietoje. Šio darbo ėmėsi žymus lietuvių archeologas Petras Tarasienka (1892–1962) – II Lietuvos archeologijos žemėlapių autorius (Tarasienka, 1928).

Nuo 1920 iki 1960 m. apie 500 akmens amžiaus paminklų, tarp jų ir Pietų Lietuvoje, yra išžvalgęs, sudaręs didelį rinkinį ir tyrinėjimų dienoraščiuose aprašęs akademikas Konstantinas Jablonskis.

Po Antrojo pasaulinio karo pradėta organizuoti žvalgomąsias ekspedicijas ir archeologinius kasinėjimus. Intensyviai tyrinėjami Užnemunės piliakalniai (Kulikauskas, 1982), surengiamos kelios žvalgomosios ekspedicijos Nemuno pakrantėmis bei Lazdijų rajone. Šių ekspedicijų metu buvo aplankyti anksčiau žinomi paminklai ir užregistruota 15 naujų akmens amžiaus radimviečių (Jablonskytė-Rimantienė, 1956; 1960; 1962).

Aštuntajame dešimtmetyje vėl kartografuojami Lietuvos archeologiniai paminklai. Naujajame „Lietuvos akmens amžiaus atlase“ pažymėta ir aprašyta šimtai stovyklaviečių ir gyvenviečių, tarp jų ir Pietų Lietuvos akmens amžiaus paminklų (Bogušienė, Rimantienė, 1974; Rimantienė, 1974). Atlaso kūrėjai atliko milžinišką darbą, rinkdami duomenis apie Lietuvos muziejuose ir kolekcijose saugomus rinkinius bei pavienius radinius, tikrindami duomenis senesnėje archeologinėje literatūroje, ataskaitose, dienoraščiuose ir užrašuose. Autorių sumanymu, atlasas turėjo talpinti kur kas platesnius vietovių aprašymus ir tikslesnius žemėlapius. Deja, tuometinė valdžia galvojo kitaip. Atlase skelbiami paminklų vietovių aprašai buvo minimaliai sumažinti, todėl prarado konkretumą ir tapo mažai informatyvūs. Žemėlapiai pernelyg stambaus mastelio, tad juose nurodytos tik apytikslės archeologijos paminklų ir pavienių dirbinių radimvietės. Tai ypač apsunkina archeologų darbą, kai tenka surasti vietoje atlase nurodytus paminklus. Nepaisant šių bei kitų, ne dėl autorių kaltės atsiradusių trūkumų, „Lietuvos archeologijos atlasas“ buvo ir tebėra svarbus pagalbininkas praktiniame archeologų darbe.